

До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.141
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Филипця Євгена Юрійовича

«Конституційно-правове регулювання та практика застосування державної мови у сфері освіти в Україні», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження

Сфера мовних відносин у державах з утвердженою державністю зазвичай є достатньо стабільною, як і її правове регулювання. Проте, коли йдеться про держави, що перебувають у процесі конституювання, утвердження чи захисту власної державності, ситуація є протилежною. Водночас, мовні відносини, як правило, є питанням особливої чутливості, а для країн, національна ідентичність яких взагалі заперечується, як це відбувається сьогодні в Україні (мова йде про заперечення існування української нації, її права на самовизначення та існування України як суверенної держави відповідно) – ще й особливої ваги. За таких обставин актуальність проблеми, обраної у якості теми дисертаційного дослідження Євгена Юрійовича Филипця не викликає жодних сумнівів.

Варто зауважити, що окремим юридичним аспектам державної мови в Україні була присвячена низка наукових публікацій. Зокрема, проблематика мовних відносин та мовної політики була предметом дисертаційного дослідження Ткаченка Є.В., монографії Б.М. Ажнюка, наукових статей О.В. Батанова, В.А. Василенка, Головатого С.П., Кобрини В.С. та інших публікацій. У деяких із них побіжно згадувались і проблеми застосування державної мови у сфері освіти. Проте, більша частина з цих публікацій не враховують тих сутнісних змін, що відбулись у державній політиці стосовно регулювання мовних відносин, а в інших питаннях застосування державної мови у сфері освіти присвячено недостатню увагу. Тож можна зробити висновок, що представлена до захисту дисертація є сучасним (таким, що враховує поточний

стан справ) комплексним монографічним дослідження актуальної проблеми - конституційно-правового регулювання та практики застосування державної мови у сфері освіти в Україні.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційну роботу виконано у рамках теми науково-дослідної роботи кафедри конституційного права Львівського національного університету імені Івана Франка «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення розвитку української держави, конституційно-правових інститутів в умовах реформи децентралізації публічної влади» (номер державної реєстрації 0121U110203).

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність

Сформульовані у дисертаційній роботі та опубліковані Филипцем Євгеном Юрійовичем у наукових працях теоретичні положення, висновки та рекомендації відповідають встановленим вимогам, що висуваються до подібного роду наукових досліджень. Вони є належним чином обґрунтованими та достовірними. Мета представленої на рецензування роботи відповідає обраній темі, об'єкт та предмет дослідження узгоджуються з темою та метою дисертації.

Дисертаційне дослідження спирається на чинну нормативно-правову базу, рішення Конституційного Суду України, актуальну наукову літературу. Коректне застосування методів дослідження стало підґрунтям отримання результатів, які містять елементи наукової новизни та мають практичну цінність. Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи Филипця Євгена Юрійовича дає підстави стверджувати, що вона є цілісною, логічно послідовною, а представлені у ній наукові положення, висновки та рекомендації засвідчують повноту проведеного дослідження.

4. Наукова новизна результатів дисертаційної роботи

Наукова новизна дисертації відображена в нових, або таких, що містять елементи новизни, положеннях, що виносяться на захист. Зокрема, варто виділити такі елементи наукової новизни, які автор вперше виділяє, а саме:

– з’ясовано аксіологічний потенціал української мови при застосуванні у сфері освіти в Україні та визначено, що українська мова шляхом трансформації із категорії соціальних цінностей людини стає конституційною цінністю для всього народу – загальнонаціональним благом та державотвірною основою. Виявлено основні ознаки української мови як конституційної цінності, зокрема вона є: національним надбанням; наявним є високий рівень її сприйняття та визнання як цінності всім народом; відіграє консолідуючу, інтеграційну роль; є чинником національної безпеки та територіальної цілісності України, символом й атрибутом держави; наявною є сформульована юридична позиція органу конституційної юрисдикції;

– виявлено особливості європейських стандартів правового регулювання застосування мови освіти та здійснення мовної політики, що полягають в утвердженні статусу рідної мови титульного етносу – державної мови; особливий акцент звернуто до мультилінгвізму, що проявляється у сприянні досконалому вивченню щонайменше двох іноземних мов та застосування загальноприйнятної формули «рідна мова та дві іноземні мови»; захист мов й забезпечення реалізації мовних прав меншин у сфері освіти (права навчатися рідною мовою чи її вивчати) сформульовано як на основі Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 року та Рамкової конвенції прав національних меншин 1995 року, так і внутрішніх актах Європейського Союзу, зокрема Директиві Європейського Союзу № 2000/43/ЄС; держави здійснюють мовну політику та забезпечують правове регулювання мовних відносин у сфері освіти з огляду на фактичні внутрішні обставини, а також застосовують заходи впливу, зокрема підтримчі дії, на власний розсуд та з огляду на наявні потреби;

– доведено необхідність внесення змін до законодавчих актів з метою удосконалення правового регулювання мови освіти: 1) у сфері дошкільної освіти – виключити поняття «регіональних мов», що не відповідає чинному законодавству України; 2) у сфері загальної середньої освіти – застосовувати поняття «*рідна мова відповідної національної меншини*» та «*рідна мова відповідного корінного народу*»; 3) у сфері позашкільної освіти та професійної

(професійно-технічної) освіти – розроблення механізму правового регулювання мови освіти у зв'язку із його відсутністю; 4) у сфері фахової передвищої освіти – розроблення механізму забезпечення реалізації мовних прав меншин; 5) у сфері вищої освіти та освіти дорослих – переглянути міжнародні зобов'язання за Європейською хартією регіональних мов та мов меншин.

5. Теоретичне та практичне значення одержаних результатів

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

– в науково-дослідній сфері для подальших наукових досліджень конституційно-правового регулювання та практики застосування державної мови у сфері освіти в Україні;

– у правотворчій діяльності – для підготовки законопроектів про внесення змін до Конституції України, вдосконалення Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Закону України «Про освіту» та інших спеціальних нормативно-правових актів у сфері освіти;

– у правозастосовній сфері – при вирішенні проблем імплементації чинного мовного законодавства у сфері освіти, запобігання виникненню пов'язаних із ним конфліктних ситуацій та сприяння їхньому ефективному вирішенню у разі виникнення;

– у навчальному процесі – при викладанні курсів «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн», при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій з цих навчальних дисциплін.

6. Повнота викладу матеріалу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації

Дисертаційне дослідження є самостійною, завершеною науковою працею, в якій досліджено засади конституційно-правового регулювання та практики застосування державної мови у сфері освіти в Україні, особливості впливу застосування державної мови у сфері освіти в Україні на формування української національної ідентичності та стану національної безпеки, захисту територіальної

цілісності та державного суверенітету, практики застосування державної мови у сфері освіти України в умовах європейської інтеграції. Викладені у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації були отримані автором особисто. Всі наукові праці виконані без участі співавторів.

Результати дисертації обговорювались на семінарах кафедри конституційного права Львівського національного університету імені Івана Франка, а також відображені у 11 наукових публікаціях, з них 4 публікацій надрукованих у фахових виданнях, а також у 7 тезах доповідей і повідомлень на конференціях. Дисертація складається із вступу, 3 розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 258 сторінок. Список використаних джерел складає 416 найменувань.

7. Відомості про дотримання академічної доброчесності

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та наукових публікацій Филиппця Євгена Юрійовича не викликало сумнівів у академічній доброчесності автора при їх написанні. Робота не містить ознак академічного плагіату чи інших порушень, які могли би поставити під сумнів самостійний характер виконання дисертантом представленої наукової роботи. Це дозволяє зробити висновок про дотримання автором вимог академічної доброчесності.

8. Зауваження та дискусійні положення дисертації

Дисертаційна робота Филиппця Євгена Юрійовича на тему «Конституційно-правове регулювання та практика застосування державної мови у сфері освіти в Україні» за своїм змістом і формою є завершеним самостійним науковим дослідженням із самостійними та належним чином аргументованими висновками. Водночас, як і будь-яке творче, наукове дослідження, рецензована дисертація не позбавлені окремих недоліків, а окремі сформульовані у ній висновки мають дискусійний характер. Зокрема:

1. Досліджуючи історико-правові особливості становлення та розвитку конституційно-правового регулювання та практики застосування державної

мови у сфері освіти в Україні (підрозділ 1.2) автором запропоновано відповідну періодизацію цього процесу, що, на його погляд охоплює 4 історико-правові етапи: I етап (до 1990-го року) – період дії нормативних актів, що регулювали мовне питання у час комуністично-соціалістичного устрою УРСР; II етап (1990 – 1996 роки) – період перетворення правової системи незалежної України, підготовки проектів конституційних актів з відповідними положеннями, які регулюють статус державної мови та зміни ціннісних суспільно-правових орієнтирів на їх демократизацію; III етап (з 1996 по 2017 рік) – період від ухвалення Конституції України 1996 року та спеціального мовного законодавства до запровадження нових моделей застосування державної мови в освітньому процесі в Україні; IV етап (з 2017 року до сьогодні) – сучасний період впровадження нових моделей нормативного регулювання застосування української мови як мови освітнього процесу в Україні.

Виходячи з цього, виникає питання стосовно ролі тих історичних подій та процесів, які відбувалися в Україні задовго до початку радянської окупації, та полягала у всіляких варіантах заборони і нищення української мови. Чи належать ці події та процеси до згаданих у дисертації історико-правових особливостей становлення та розвитку конституційно-правового регулювання та практики застосування державної мови у сфері освіти в Україні? Наведений висновок дисертаційного дослідження потребує відповідного уточнення.

2. Заслугове на підтримку спроба автора з'ясувати співвідношення застосованих у частині п'ятій статті 53 Конституції України категорій *«навчання рідною мовою»* та *«вивчення рідної мови»* особами, що належать до національних меншин. При цьому автор фактично звертає увагу на різні функції *«навчання рідною мовою»* та *«вивчення рідної мови»*, які полягають:

стосовно першого - в можливості особи, що належить до національної меншини або корінного народу України, отримувати та засвоювати освітню інформацію, опановувати базові компетентності та здібності, які визначені освітнім стандартом, інтегруватися до існуючого суспільного порядку, досягнути завдяки навчанню знанням, умінням та навичками, що дають можливість

користуватися суспільними благами на рівні із представниками більшості – титульної нації шляхом використання при цьому своєї рідної мови як материнської або першої мови, яка дається людині з народження, засобу соціалізації та інтеграції в суспільство, засобу належності до нації свого походження, інструменту збереження національної історії, традиції, культури;

стосовно другого - у збереженні ідентичності та сприянні розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин та корінних народів України шляхом вивчення рідної мови.

Втім, висновок дисертанта стосовно того, що попри конституційне положення статті 53 Конституції України про право навчатися рідною мовою **чи** її вивчати, максимальна ефективність у досягненні реалізації мовних прав меншинами у сфері освіти в Україні можлива «лише завдяки поєднанню цих прав, а не їх взаємовиключенню в практичній діяльності», потребує додаткової аргументації на захисті, зокрема з урахуванням результатів складання ЗНО та НМТ громадянами, що належать до національних меншин та навчалися (навчаються) рідною мовою та державною мовою.

3. Автор слушно акцентує увагу на проблемі забезпечення права на здобуття освіти українською мовою на тимчасово окупованих територіях України. Втім, для повноти розуміння запропонованого дисертантом алгоритму дій держави після звільнення окупованих територій, є потреба у наведенні ним прикладів практичних механізмів забезпечення права на здобуття освіти українською мовою, які держава може використати.

9. Висновок та загальна оцінка дисертаційної роботи

Як загальний висновок зауважу, що дисертаційна робота Филипча Євгена Юрійовича на тему «Конституційно-правове регулювання та практика застосування державної мови у сфері освіти в Україні» є завершеною науково-дослідною роботою, яка містить аргументовані науково-теоретичні положення та висновки. Дисертація за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів

відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 № 44 із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), а її автор, Филипєць Євген Юрійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Олена БОРИСЛАВСЬКА